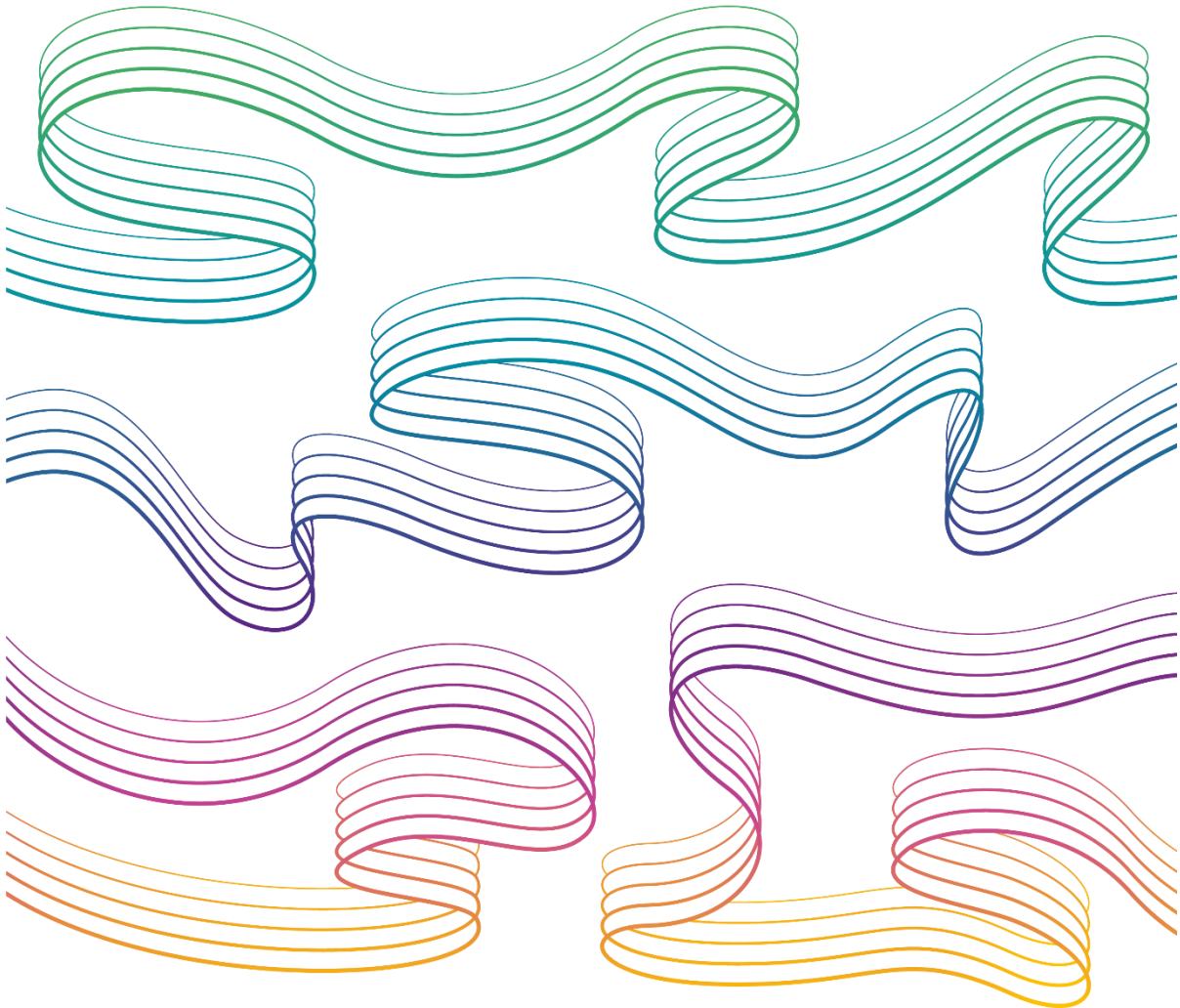

Kárášjoga gielda
Karasjok kommune

Sámi váibmosuotna – gilli, gos kultuvrrat deaivvadit
Den samiske pulsåren – bygda der kulturer møtes

Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána

Kommunedelplan helse og omsorg

2025–2034

Sisdoallu

1 ÁLGGAHUS	3
2 PLÁNAPROSEASSA JA MIELVÁIKKUHEAPMI	3
2.1 Dearvvašvuoda- ja fuolahusplána bargojoavku	4
3 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSBÁLVALUSA VIŠUVNNAT JA MIHTTOMEARIT	4
3.1 Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána váldomihttomearit	4
4 MÁHTTOVUODDU	5
4.1 Dáruiduhttinproseassa	5
4.2 Manjásoadittraumat	5
4.3 Demográfalaš ovdáneapmi	5
4.4 Ahkeguoddinnákca	6
4.5 Álbmoga dearvvašvuodadilli	6
4.6 Demeansa	6
4.7 Álbmotdearvvašvuodaprofiila	7
4.8 Boazodoallu	7
4.9 Mánát ja nuorat Kárášjogas	8
4.10 Psyhkalaš dearvvašvuolta ja gárrendilledikšu	8
4.11 Veahkaváldi ja illasteapmi	8
4.12 Oapmahaččat	9
4.13 Dálá vuoruhanguovllut bálvalusain	9
4.14 Gealbu ja rekruteren	9
4.15 Dálut ja gielddalaš ásaš	9
5 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSFÁLALDAGA STÁHTUS KÁRÁŠJOGAS	10
5.1 Bálvalusdoaimma stáhtus vuoruhantráhpás	10
6 BOAHTTEÁIGGEVEJOLAŠVUODAT	10
6.1 Ekonomalaš hástalusat Kárášjoga gielddas	10
6.2 Vuoruhantráhppá	11
6.3 Álbmotdearvvašvuolta	12
6.4 Habiliteren ja rehabiliteren	12
6.5 Ásodagat ja orrunvuogit	13
7 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSBÁLVALUSA STRATEGIIJA	13
7.1 Mii leat servodat gos lea buorre šaddat bajás	13
7.2 Mii leat dearvvašvuodaovddideaddji, fáttmasteaddji ja oadjebas servodat	14
7.3 Mis galget leat buorit dearvvašvuodabálvalusat mat leat heivehuvvon buohkaide iešguđet agiin ja fuolahusdárbbuiguin	15
7.4 Mii leat ahkeheivehuvvon servodat	17
7.5 Mis leat orrunsajit buot min ássiide	18
8 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSBÁLVALUSA LÁIDESTUSAT	18

8.1 ON guoddevašvuodamihtut	18
8.2 LÁGAT JA NJUOLGGADUSAT	19
8.3 NATIONÁLA LÁIDESTUSAT	20
8.4 BÁIKKÁLAŠ LÁIDESTUSAT	20

1 ÁLGGAHUS

Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána lea strategalaš plána mii čalmmustahttá hástalusgova, mihttomeriid, vuoruhanguovlluid ja strategiijaid, ja galgá čájehit geainnu dearvvašvuoda ja fuolahusa bargui jagi 2034 rádjai. Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána lea min deháleamos strategalaš stivrenreaidu. Dusten dihtii boahtteáiggi hástalusaid, de fertet mii smiehttat guhkesáigásaččat ja ollislaččat mo mii galgat ovdánahttit dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi bálvalusaid.

Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána čuovvu gielddaplána servodatoasi ja deattuha dearvvašvuodaovddideaddji, eastadeaddji barggu, álbmotdearvvašvuoda, habiliterema ja rehabiliterema. Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána ii čiekŋut iešguđet bálvalusguovlluide, muhto váldá ovdan oppalaš beliid, muhto árvaluvvo ahte ráhkaduvvojit fáddá- dahje doaibmaplánat main almmustahttá dárbbu dása.

Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus gokčá olbmo eallingearddi mánná- ja nuorravuodas ollesolmmožin ja vuorasin geain leat olu iešguđetlágan dárbbut, diagnosat ja doaibmahehttehusat. Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplánas galgá sámi perspektiiva leat čađamanni buot vuoruhanguovlluin doahttan dihtii lágaid ja konvenšuvnnaid mat áimmahuššet sámi álbmoga.

Guhkesáigásaš ovtastuvvon plánen ja doarvái máhttu ovdánahttindovdomearkkaid birra mat váikkuhit bálvalusdárbbui, lea dehálaš bisuhan ja ovdánahttin dihtii oadjebas ja dohkálaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa. Sávakeahtes dáhpusaid oktavuodas galget maiddái ássit sihkkarastot buori kriisagieđahallama dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas.

2 PLÁNAPROSEASSA JA MIELVÁIKKUHEAPMI

Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána čuovvu servodatoasi gielddaplána ja lea strategalaš plána ovdánahttit ja organiseret dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi ovddos guvlui. Gielddaoasseplána dárkkistuvvo juohke 4. Jagi, ođđa válgaáigodaga olis.

Eastadanbargu mánáiguin ja nuoraiguin dahkkojuvvo jo mánáidgárddis, skuvllas, dearvvasvuodastašuvnnas ja vejolaččat mánáidsuodjalusas.

Vai sáhttá ráhkadit buori ja relevánta plána boahtteáiggi dearvvašvuoda- ja fuolahussuorgái, de álbmoga, politiikkáriid ja bargiid stuorra mielváikkuheapmi lea leamaš dehálaš plána- ja huksenlága olis. Oaiviladdimat leat oassi viidasit plánabarggu máhttovuodus.

Mielváikkuheapmi lea leamaš organiserejuvvon ná:

- Bargit/fágaolbmot leat leamaš mielde bargobájiin ja iešguđet bargojoavkkuin
- Ássit leat beassan buktit iežaset oaiviliid gieldda neahttasiiddu bokte
- Čađahuvvui álbmotiskkadeapmi badjel 60-jahkásaš olbmuid gaskkas 2024 geasi
- Lágiduvvui álbmotčoahkkin bargobájiin 2024 čakčamánu
- Boarrásiidráđđi ja dearvvašvuoda- ja fuolahuslávdegoddi leat searvan bargobádjái plána birra 2024 čakčamánu
- Mánát ja nuorat livčče galgan váikkuhit eanet plánabarggu

Mielváikkuhanproseassa máhcahagat leat eanaš leamaš dát:

- Eanet fokus álbmotdearvvašvuhtii eastadeaddji ja heivehuvvon doaibmabijuid bokte vai sáhttá eambbo lihkadit

Gielddastivrra meroštallan Cuonjománu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodui

- Láhčit eanet sosiála deaivvadansajiide ja buolvvaidgaskasaš deaivvademiide, nugo omd. buresveadjinguovddážiiguin, eaktodáhtolašvuodaguovddáža ođđasit ásaheapmi, gos fállat geavaheddjiide oastit viessohoaiddárbalvalusaid, galledanbálvalusaid, juolgedivššu, vuoktačuohppama jnv.
- Gieldda ja eaktodáhtolašvuoda ovttasbargu
- Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid buorideapmi
- Lea stuorra sávaldat oažžut eanet davvisámegiela dearvvašvuodabargiid ja iskat leago sámegiela bargiid rekruhtendoaimmat váikkuhan stádisvuhtii ja rekruhttemii.

2.1 Dearvvašvuoda- ja fuolahusplána bargjoavku

Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána barggu oktavuodas nammaduvvui bargjoavku. Bargjoavkkus leat leamaš dearvvašvuoda ja fuolahusa ovtadatjodiheaddjit, dearvvašvuodafágalaš ráđđeaddit, gielddaváldodoavttir, gielddaplánejeaddji, USHT jodiheaddji ja eará relevánta fagaolbmot.

3 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSBÁLVALUSA VIŠUVNNAT JA MIHTTOMEARIT

Karášjoga giella galgá fállat dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid mat leat oadjebasat, dohkálaččat ja ollislaččat ja guovdilastit geavaheddjiid dárbbu ja mielváikkuheami.

Karášjoga giella lea sámi hálddašanguovllus, ja das lea stáhtus giellaovdánahttingieldan Stuorradikki miessemánu 30.b. 2023 mearrádusa mielde rievdadit giellanjuolggadusaid sámelága kap. 3. Sámi gielat. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat fálojuvvojit davvisámegilli ja galget leat vuodđuduvvon sámi kultuvrra ala.

Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplánas leat dasto njeallje vuoruhanguovllu mat leat mearriduvvon gielddaplána servodatoasis.

- Fátmmasteaddji gilli
- Ođđahutki gilli
- Gelbbolaš gilli
- Guoddevaš gilli

Vuoruhanguovllut leat suorgerasttildeaddjit ja gusket buot bálvalusguovlluide.

3.1 Dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána váldomihttomearit

Gielddaplána servodatoasi njeallje vuoruhanguovllus leat vihtta váldomihttomeari man ala dearvvašvuoda- ja fuolahusplána strategiiat leat vuodđuduvvon:

Vihtta váldomihttomeari leat:

1. Mii leat servodat gos lea buorre šaddat bajás
2. Mii leat dearvvašvuodaovddideaddji, fátmmasteaddji ja oadjebas servodat
3. Mis leat buorit dearvvašvuodabálvalusat mat leat heivehuvvon buohkaide iešguđet agiin ja fuolahusdárbbuiguin
4. Mii leat ahkeheivehuvvon servodat
5. Mis leat orrunsajit buot min ássiide

Gielddastivrra meroštallan Cuorjománu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodul

4 MÁHTTOVUOĐDU

Lea dehálaš ahte dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoassepláanas lea buorre máhttovuoddu mas leat earret eará oaiviladdimat mielváikkuheamis, vásáhusvuđot máhttu, dutkan ja dearvvašvuodastatistihkka.

Dán kapihttalis mii čájehat maid iešguđet statistihkat, dutkamat ja álbmotguorahallamat mitalit Kárášjoga gieldda birra.

4.1 Dáruiduhttinproseassa

Kárášjoga gielddas leat leamaš viidát dáruiduhttindoaimmat, erenomážit skuvlla bokte. Sámi mánát biddjodje dávjá internátaskuvllaide, gos dárogiella lei áidna lobálaš giella, mii mielddisbuvttii sihke giela ja kultuvrra massima. Oahpahus galggai sihkkarastit assimilašuvnna, ja vel soađi maŋŋá geahččaleapmi oazžut sámegiela oahpahusgiellan vuostálastojuvvui báikkálaččat.

Váikko sámegiella evttohuvvui nannejuvvot skuvllas, de Kárášjogas lei miellaguoddu, ahte ollásit dáruiduhttin lei dárbbášlaš ekonomalaš ovdáneami dihtii. Báikkálaš eiseválddit ákkastalle, ahte sámi mánáid galggai ollásit ovttaiduhit dáža servodahkii, mii lei mielde heajosmahttimin sámi identitehta ja kultuvrra.

Dáruiduhttin dagahii ahte ollugat masse eatnigiellaset ja vásihedje kultuvrralaš eaidadeami. Dán politihka váikkuhusat vuhttojit ain dál, muhto ángiruššan ealáskahtit sámi giela ja kultuvrra lea lassánan ođđaset áiggis. Dán historjjálaš áigodaga áddejupmi lea dehálaš, go galgat bargat soabademiin ja sámi kultuvrra ealáskahtimiin.

4.2 Maŋŋasoadittraumat

Váhnemiid soahtetraumat maŋŋá nuppi máilmmisoađi leat váikkuhan maid dá maŋŋasoađi sohkaulvii Kárášjogas. Dat vuhtto váhnemiid ja bearrašiid baluid ja psyhkalaš traumaid bokte, erenomážit soahtetraumaid váilevaš giedahallama dihtii maŋit áiggis.

4.3 Demográfalaš ovdáneapmi

Álbmotovdaárvoštallan jagi 2040 rádjai čájeha ahte badjel 67-jahkásaš olbmuid lohku lassána, ja ahkejoavku gaskal 20 ja 66 geahppána. (Geahča tabealla vuolábealde)

Tabell 1. Befolkningsframskriving Karasjok kommune

Befolkningsframskriving Kárášjohka - Karasjok kommune 2021-2040							
	2021	2025	2030	2035	2040	Differanse 2021-2030	Differanse 2021-2040
0-19 ár	519	479	449	446	442	70	77
20-66 ár	1605	1491	1404	1314	1252	201	373
67-79 ár	350	393	444	452	446	94	96
80-89 ár	94	119	163	223	256	69	162
90+ ár	24	29	27	39	59	3	35
Totalt antall innbyggere	2592	2511	2487	2474	2455	105	137
Sum innbyggere 80 ár og eldre	118	148	190	262	315	72	197
Kilde: Befolkningsframskriving (SSB 2020 alternativ MMMM): fruktbarhet, levealder, innenlandsk flytting og innvandring							
	2021	2025	2030	2035	2040	Differanse 2021-2030	Differanse 2021-2040
80-84 ár	56	78	106	142	145	50	89
85-89 ár	38	41	57	81	111	19	73
90-94 ár	20	22	22	33	48	2	28
95-99 ár	4	6	5	6	11	1	7
100+ ár	0	1	0	0	0	0	0
Sum innbyggere 80 ár og eldre	118	148	190	262	315	72	197
Kilde: Befolkningsframskriving (SSB 2020 alternativ MMMM): fruktbarhet, levealder, innenlandsk flytting og innvandring							

Dat mearkkaša ahte lohku sis geat leat gaskal 66–100 jagi, geat dál leat dearvvašvuoda- ja

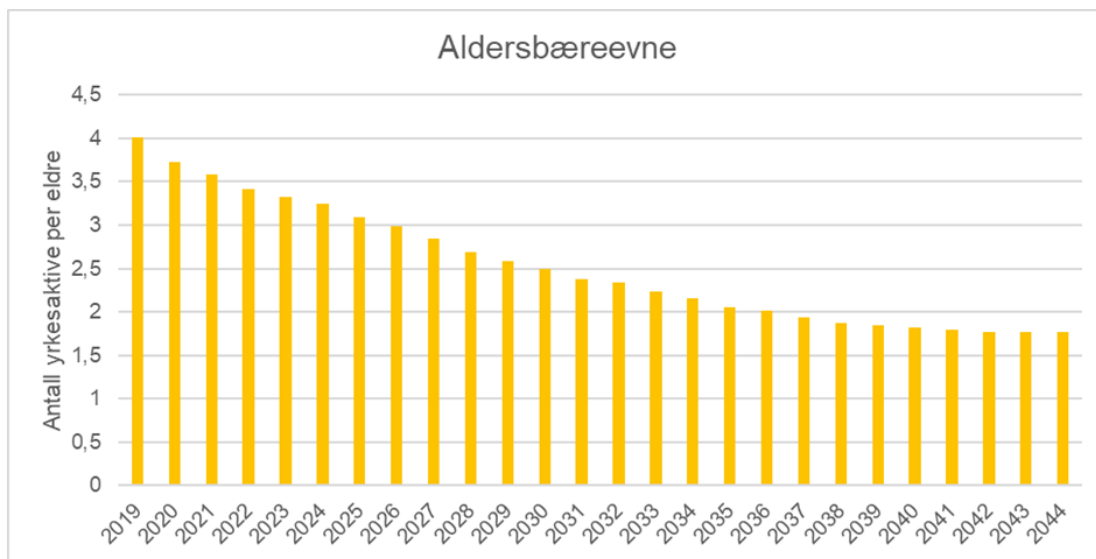
Gielddastivrra meroštallan Cuorjománu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodul

fuolahusbálvalusaid stuorámus geavaheaddjit, lassána, ja seammás geahppána bargonávccalaš ahkejoavku gaskal 20 ja 66 jagi. Demográfalaš ovdáneamis nátionálalaččat leat seamma tendeanssat, muhto dat lea erenoamáš negatiivvalaš boaittobealgielddain nugo Kárášjogas.

4.4 Ahkeguoddinnákca

Ahkeguoddinnákca čájeha gori gaskal bargonávccalaš ja vuorrasat oasi álbmogis. Dilis lea stuorra váikkuhus boahpteáiggi ekonomalaš guoddinnákci ja dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaide. 2019:s ledje 4,01 olbmo bargonávccalaš agis juohke vuorrasa nammii, muhto dát njiedjá 2,16:i 2034:s ja 1,82 2040:s. (Geahča tabealla vuolábealde)

Bargonávccalaš olbmuid logu njiedjan vuorrasiid logu ektui šaddá hástalussan dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggi bargiidillái.

Sii geat leat gaskal 67 ja 80 jagi, dattetge vurdojuvvojit leat návccalaččat, sis lea buoret ruhtadilli, buoret orrundilli, alit oahppu ja buoret dearvvašvuohta go ovddit buolvvain (Ældre og Sagen, 2001; Barstad, 2006).

4.5 Álbmoga dearvvašvuođadilli

Olbmuid eallinkvalitehta ja buorredilálašvuohta váikkuha ovttaskas olbmo dearvvašvuođadillái. Dán oassekapihttalas mii váldit ovdan muhtun dovddus dearvvašvuođahástalusaid mat bohtet iešguđet dearvvašvuođaiskadeimiin.

Boazodoalus vásihit dálkkádatrievdamiid ja sisabahkkemiid guohtuneatnamiidda. Dat sáhtta áiggi mielde dagahit psyhkalaš váttuid. Dasa lassin dat lea ealáhus gos leat olu bargobárttit ja loaktu.

4.6 Demeansa

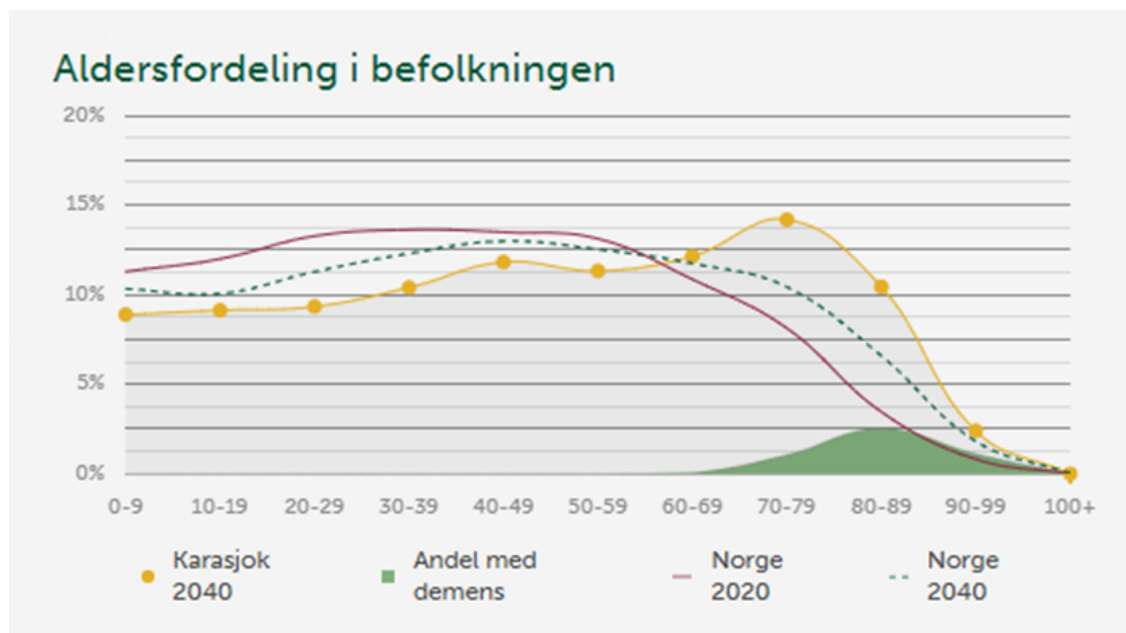
Boarásmuvvama ja dearvvašvuođa nátionála guovddáš lea ráhkadan demeansakártta mii čájeha demeansagávdnostumi ássiidlogu ektui 2020:s ja mo dat vurdojuvvo ovdánit 2050 rádjai.

Kárášjoga 2020 álbmotstatistihkka čájeha ahte ahkegaskamearri lea alit Kárášjogas eará gielddaid ektui. Dat go gielddas leat eanet boarrásat, sáhtta čilget dan ahte mis leat eanet demeansabuohccit go riikkagaskamearri.

2020:s ledje 2,05 % demeansabuohcci Kárášjogas, ja riikkagaskamearri ges lei 1,88 %. Meroštallojuvvo ahte Kárášjoga gielddas leat 2455 ássi 2040:s. Demeansagávdnoštupmi 2040:s navdojuvvo lassáni Kárášjogas 4,68 %:i. Dat mearkkaša ahte 115 olbmoss lea demeansa 2040:s, ja lohku ges lei 61 2020:s.

Kárášjoga gielda bargá oazžut dutkanásahus UiT vuoruhit kártet leatgo sámit ja davviguovllu olbmot eanet soahppilat demensii, go eará guovlluid olbmot Norggas/Davviriikkain.

(Gáldu: demenskartet.no)

4.7 Álbmotdearvvašvuodaprofiila

Álbmotdearvvašvuodainstituhtta (FHI) ráhkada jahkásaš álbmotdearvvašvuodaprofiillaid buot gielddaide riikkas. Álbmotdearvvašvuodaprofiila addá midjiide gova álbmoga dearvvašvuoda- ja eallindiliin, mii lea dehálaš máhttovuoddu.

2024 álbmotdearvvašvuodaprofiilla čájeha ahte eallinahki lassána. Dálá boarrásat leat dearvasat, ja sis leat buoret doaibmanávccat go ovdal. Logut dattetge čájehit ahte Kárášjoga almmáiolbmuid eallinahki lea 77,2 jagi, ja nassionálaččat eallinahki lea 80,3 jagi. Kárášjoga nissonolbmuid vurdojuvvon eallinahki lea 84,9 jagi, juoga mii leat alit go riikkagaskamearri mii lea 84,0 jagi.

Boarásnuvvi álbmoga geažil, de earret eará borasdávdda, sohkdávdda, váibmo- ja varrasuotnadávddaid, demeansa ja healssahuvvama logut lassáni. Eanet dávddat boarrásiin mearkkaša eanet dárbbu veahkkái bearrašiin ja dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain.

Kárášjoga gielddas lea guhkes árbevierru vuodđoealáhusain, nugo eana- ja boazodoalus. Barggus vuodđoealáhusas vuhtto lossa rumašlaš bargu, mii sáhtá dagahit gollovigiid, mat dagahit heajut eallindásu. Boarrásut buolvvas mángasiin dovdo dál guhkes bargoeallin, masa leat gullan lossa barggut.

4.8 Boazodoallu

Boazodoallu lea dehálaš oassi sámi servodaga ja Kárášjoga gildii.

Boazodoalu gaskkas čađahuvvon iešguđetlágan iskkademiin ovdanbohtá ahte boazodolliin sáhttet leat dearvvasvuodáhástalusat, nugo ovdamearkka dihtii gollovigit, rumašlaš váttut

manjá bárttiid ja maiddá iešguðetlágan riskadahkkit, mat sáhttet dagahit psyhkalaš dearvvasvuodaváttisvuodaid.

HMS 2022 boazodoalu raportta ektui boahtá ovdan ahte boazobargi identitehta ja iešdovdu lea čatnon návccaide ja bargui doalahit ja doaimmahit dearvvaslaš ealu, gullelašvuoda ja sosiála árvvu oktavuodain kránnjásiiddaide. Boazodolliid bargomokta lea hui allat, ovdamearkan dat ahte barggus lea oaivil ja illu.

Raporta čájeha dattetge ahte ealáhusdolliin leat hui alla lihkohisvuodalogut go buohtastahtá eará ealáhusaiguin. Dálkkádatrievdamat čuhcet sakka boazodolliid árgabeaivái, mat dagahit vuorddekeahces guohtundiliid, ja mat bohtet areálagáržžideamiid ja borasbirevahágiid lassin. Iskkadeamiid čájehit maid ahte boazodoalloálbmot gártá vásihit vealaheami sámevaši, struktuvrralaš vealaheami ja veahkaválddi hámis.

4.9 Mánát ja nuorat Kárášjogas

Ungdata ja ohppiidskadeamiid logut Kárášjogas čájehit ahte mánát ja nuorat oaivvildit alddiset leat buorre dearvvasvuodta. Mánát ja nuorat raporterejit alddiset leat buorre oktavuodta iežaset váhnemiiguin, ja sis lea unnimus okta buorre ustit. 10,5 % nuorra ollesolbmuiin gaskal 15 ja 29 jagi leat barggu, oahpu dahje oahpaheami haga, ja riikkagaskamearri ges lea 9,5 %

Ungdata čájeha ahte 75 % nuorain golladit eanet go golbma tiimma šearpma ovddabealde, mii lea seamma go nátionála dáhtat.

2024 álbmotdearvvasvuodaprofiila čájeha ahte 41 % 17-jahkásaš nuorain hárhjehallet hárvvit go vahkkosaččat. Seammás boahtá ovdan ahte 41 % nuorain geat leat badjel 17 jagi, rahčet buiddodagain, ja 22 % ges Norggas.

4.10 Psyhkalaš dearvvasvuodta ja gárrendilledikšu

Saminor-dutkosiin (2003–2014) leat gávnahan ahte sámi almmáiolbmot ja nisssonolbmot raporterejit eanet psyhkalaš váttuid birra go earát. Dutkosat mat leat psyhkalaš dearvvasvuodta birra, eai leat almmuhan gávdnosiid ovttaskas gielddain. Kárášjoga álbmotdearvvasvuodaprofiila čájeha dattetge ahte psyhkalaš váttut ja symptomat eai leat stuorábut go muđui riikkas. Bajásšaddat sápmelažžan sámi majoritehtaservodagas sáhtá leat psyhkalaš dearvvasvuodta várjaleaddji fáktor, oaivvildit dutkit.

Dutkosat čájehit ahte sámi álbmot juhká unnit alkohola go earát. Ungdata-iskkadeapmi Kárášjogas čájeha ahte nuorat juhket unnit alkohola go muđui riikkas. Dattetge statistihkka čájeha ahte nuoraid narkotihka geavaheapmi lassána veahá.

4.11 Veahkaváldi ja illasteapmi

Dutkan čájeha ahte sápmelaččat eanet raporterejit leat gillán veahkaválddi go earát. 49 % sámi nisssonolbmuiin raporterejedje gillán psyhkalaš, fysalaš ja/dahje seksuálalaš veahkaválddi mánnávuodas, ja lohku ges lea 33,4 % nisssonolbmuid gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Sámi almmáiolbmuid logut čájehit ahte maiddá sii leat raportereren gillán eanet veahkaválddi ja illasteami go almmáiolbmot geat eai leat sápmelaččat. (Eriksen et.al., 2015)

Iešguðet sámi servodagain leat jagiid mielde almmustahttojuvvon mánggat duođalaš illastanáššit. Lea dehálaš deattuhit ahte dát ii leat sámi váttisvuodta, muhto servodatváttisvuodta mii maiddá dáhpáhuuvvá sámi servodagain.

Eai gávdno almmolaš dáhtat mat čájehit psyhkalaš, fysalaš ja/dahje seksuálalaš veahkaválddi loguid gielddaid mielde, juoga mii mearkkaša ahte mii eat dieđe lea go dát stuorra váttisvuodta Kárášjogas. Eat sáhte hilgut jurdaga ahte veahkaváldi ja illasteapmi sáhtá leat servodatváttisvuodta dáppe seamma láhkai go eará gielddain.

4.12 Oapmahaččat

Oapmahaččat leat stuorra ja dehálaš resursa guoskevaš olbmuid buot agiin ja servodahkii. Boarrásiidođastusas «Bo trygt hjemme (2022–2023)» meroštallojuvvo ahte oapmahaččaid bargu vástida 136 00 jahkebargui natióallalaččat. Gielddalaš dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusain natióallalaččat ges leat su. 142 000 jahkebarggu.

Oapmahaččaid bargu lea mielde geahpedamen dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusaid bargguid ja addá vejolašvuoda eambbosiidda orrut guhkit ruovttus oapmahaččaid vehkiin. Iskkadeamit maid Storbyuniversitetet OsloMet lea dahkan, čájeha ahte boares váhnemiid oapmahaččain lea eanet buozalmasvuodajávkan go eará bargiin. Buozalmasvuodajávkamis lea oktavuolta lossa bargguin mii oapmahašrollas lea. Dasa lassin boahťa ovdan ahte eanet oapmahaččat árat heitet bargamis vai sáhttet bargat buoret barggu oapmahažžan.

4.13 Dálá vuoruhanguovllut bálvalusain

Karášjogas dearvvasvuoda- ja fuolahusfálaldagas sakka vuoruhuvvo fállat dálkkodeami ja divššu. Bálvalusain čájehuvvo leat unnán fokus eastadanbargui ja dearvvasvuodaovddideaddji bargui. Dát mielldisbuktá negatiivvalaš ovdáneami mas ássiide addojit viiddes veahkkedoaimmabijut mat gáibidit olu resurssaid. Dálá praksis dagaha stuorra dárbbu ásaheaddjiide ja olu dearvvasvuodabargiide.

4.14 Gealbu ja rekruteren

Karášjohka gilvala, seamma láhkai go earát ge riikkas, gelbbolaš dearvvasvuoda- ja fuolahusbargiid alde. Mis lea dasa lassin lassihástalus gávdnat gelbbolaš dearvvasvuodabargiid geain lea davvisámi giella- ja kulturgealbu.

Karášjohka rahčá eretfárreimiin nugo eará boaittoealgielddat. Lea dehálaš ahte mii šaddat geasuheaddjin geahpedan dihtii eretfárrema gielddas ja baicce lasihit sisafárrema Karášjohkii.

Gielda ferte ieš fuolahit ahte leat doarvái bargit, geain lea rivttes gelbbolašvuolta, dan láhkai ahte fállat buori bargohárjehallama oahppiide ja studeanttaide, geat váldet dearvvasvuodafágalaš oahpu – dearvvasvuodafágabargit, buohccedivššárstudeanttat. Gielda ferte geavahit hárvánnan ja bures oahppan resurssaid dán bargui.

Gielda ferte ráhkadit joatkašuvvi plána gieldda spesiálagelbbolašvuoda dárbbuin suorggis mávgga jahkái ovddos guvlui ja dan láhkai háhkat bajiloinnu dárbbalaš joatkkaoahppa- ja gealboloktendárbbuin.

Rekruhttema oktavuodas bargiide ferte ráhkadit karriearabálgá ja berre árvvoštallat galgágo dán bargui ja ohppiide, fidnoohppiide ja studeanttaide čuoovvoleapmái ásaheaddji oahpahusvirggi. Karášjohka lea áidnalunddot dilis, go báikkis gávdno nana dearvvasvuodafágalaš biras Finnmárkku buohcceviesu ossodaga bokte, mii sáhtta veahkehit gelbbolaš bargoduogážiin sihke vuodde dearvvasvuodabálvalusas ja spesialistadearvvasvuodabálvalusas. Gielda ferte ráhkkanit erenomážit “ovttasdoaimmanodastusa” bohtosiidda, mii mielldisbuktá ahte buohcceviesut sirdet 2. Linnjá divššohasaid divššu gielddalaš dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalussii.

Karášjoga gielddas lea stuorra ja viiddis dearvvasvuodafágalaš biras, gos gávdno sihke gielddadearvvasvuodabálvalus ja spesialistadearvvasvuodabálvalus. Dát addá vuodu ođđa rekruhttemii ja fágalaš ovdáneapmái. Gielda ferte ovttasbargguin Sámi klinihkain ávkkástallat dán vejolašvuoda nu, ahte fállat fágalaččat buori bargohárjehallama studeanttaide, geat bohtet Karášjohkii. Ja ohcat ovttasbarggu Sámi klinihkain, vai sáhttit ovdánahttit dan gelbbolašvuoda, maid gielda dárbbalaš leat geasuheaddji ovttasdoaimmanguoibmin.

4.15 Dálut ja gielddalaš ásaheaddji

Gielddastivrra meroštallan Cuonjomanu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodui

Oassi boarrásat álbmogis Kárášjoga gielddas orrot dáluin huksejuvvon dakka manjá soađi. Olu dálut gáibidit olu heivehemiid vai boarrásat sáhttet orrut nu guhká go vejolaš ruovttus.

Ássiidiskadeapmi čájeha ahte olusat háliidit heivehuvvon dáluid ja fuollavisttiid boarrásiid várás. Dálá gielddalaš ásodafálaldagain lea heajos standárda ja unnán bajásdollojuvvon. Gieldda buhcciidsiidda ja dearvvašvuodaguovddáža plánačoavddus oktan doavttirguovddážiin lea heittot, ii ge doaimma bures.

Ambia-raportta mielde Kárášjogas lea mealgat buoret gokčangráda ásašusas go eará gielddain. Go vuorrasat bálvalusvuostáiváldiid lohku lassána, de dat šaddá stuorra hástalussan bálvalusaide. Gielda ferte danne eanet bargat eastadit ja geahpedit dárbbu ásašussadjái.

Gielddas lea maiddáa alla gokčangráda fuollavisttiin gos leat bargit birra jándora, nu ahte dát deattuha dárbbu eastadeapmái ja heiveheapmái vai bálvalusvuostáiváldit sáhttet orrut ruovttus nu guhká go vejolaš.

5 DEARVVAŠVUOĐA- JA FUOLAHUSFÁLALDAGA STÁHTUS KÁRÁŠJOGAS

Kárášjoga gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain leat dát bálvalusat:

- Guhkesáiggesajit, oanehisáiggesajit, duddensajit, buhcciidsiiddasajit/KAD¹ ja doaibmagievkkan.
- Doavttirbálvalus ja doavttirfákta, laboratoria, gielddapsykologa, gárrendilledikšu ja psyhkalaš dearvvašvuodta, jorttamora, ergoterapevta ja fysioterapevta.
- Ruovttubuhccidikšu, praktihkalaš veahkki (ruovttuveahkki), beaiveguovddáš boarrásiidda, doarjjaolmmoš, fuolahandoarjja ja čálgoteknologiija.
- Orrunsearvevuodta, birasterapiija, praktihkalaš veahkki organiserejuvvon Geavaheadjistivrejuvvon persovnnalaš assistentan (BPA) psyhkalaččat ovddádusvádjiid várás, bálvalusat ruovttus ja dudden. Fuollavisttit demeansabuhcciide, gos leat bargit birrajándora, geriatriija várás fuollavisttit gos leat ja eai leat bargit, ja ásodagat gárrendilledivššus/psykiatriijas gos lea birrajándorfuolahus.
- Kárášjoga gielda lea válljen searveorganiseret sisaváldinjoavkku ja koordinerejeaddji ovttadaga oktasaš deaivvadanstruktuvran man mii leat gohčodan juohkinkantuvran
- TryggEst
- Kárášjoga gielda lea doallogielda Sámi álbmoga buhcciidruovttuid ja ruoktobálvalusaid ovdánahttinguovddážii (USHT Samisk), ja dáhttu boahhtevaš vuoruheamis nannet ovttasbarggu guovddážiin gielddalaš fuolahusbálvalusa gealboovdánahttimis.

5.1 Bálvalusdoaimma stáhtus vuoruhantráhpás

Bálvalusas leat ovdal deattuhan dálkuma ja divššu, nugo čilgejuvvon ovdalis dán pláanas. Stáhtus lei ahte gielda fála menddo olu dálkun- ja dikšunbálvalusaid ja menddo uhcán eastadeami.

6 BOAHTTEÁIGGEVEJOLAŠVUOĐAT

6.1 Ekonomalaš hástalusat Kárášjoga gielddas

Gielddastivrra meroštallan Cuonjomanu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodui

Karášjoga gieldda lea systemáhtalaš nuppástuhttinbargguin nagodan jorgalahttit gieldda ekonomijja ovdáneami stuorra liigegolaheamis dearvvašlaš ja ceavzilis gielddaekonomijii. Karášjoga gielddas leat stuorra investerendárbbut, go plánejuvvo hukset ođđa skuvlla ja ođđa dearvvasvuodaguovddáša. Dás leat stuorra váikkuhusat doibmii, go lassáneapmi gieldda loatnavealggi geažil dagaha ahte reantu- ja oassemáksingolot lassánit mealgat. Dát mielddisbuktá ahte Karášjoga gieldda ferte boahttevaš jagiid rievdadit resursageavaheami nu ahte adnojuvvo eanet dain rámmain reanttuid ja máksomeriide, ja uhcit báلكkáide ja eará doaibmagoluide. Karášjoga gielddas lea doaibmanmunni lasihit sihke buvttadanmuni ja beaktivuoda, ja gieldda bálvalusbuvttadeapmi ferte rievdaduvvot.

Gielddas leat olu ekonomalaš hástalusat, sihke demográfalaš rievdamiid, geográfalaš diliid ja dan geažil go gieldda dárbbáša bálvalusaid mat leat heivehuvvon sámi álbmogii.

Dat galgá boahtit ovdan njelaljejagáš doaibmaplána, mas dearvvasvuoda- ja fuolahusplána mihttomearit ja strategijiat sajastuvvojat doaibmabijuin, HØP

Karášjoga gielddas váilot mánggat dearvvasvuodaovddideaddji ja eastadeaddji fáaldagat dál. Dearvvasvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána deattuha dearvvasvuodaovddideaddji ja eastadeaddji barggu ja habiliterema ja rehabiliterema.

Ovdamearkkat beliide mat mis váilot:

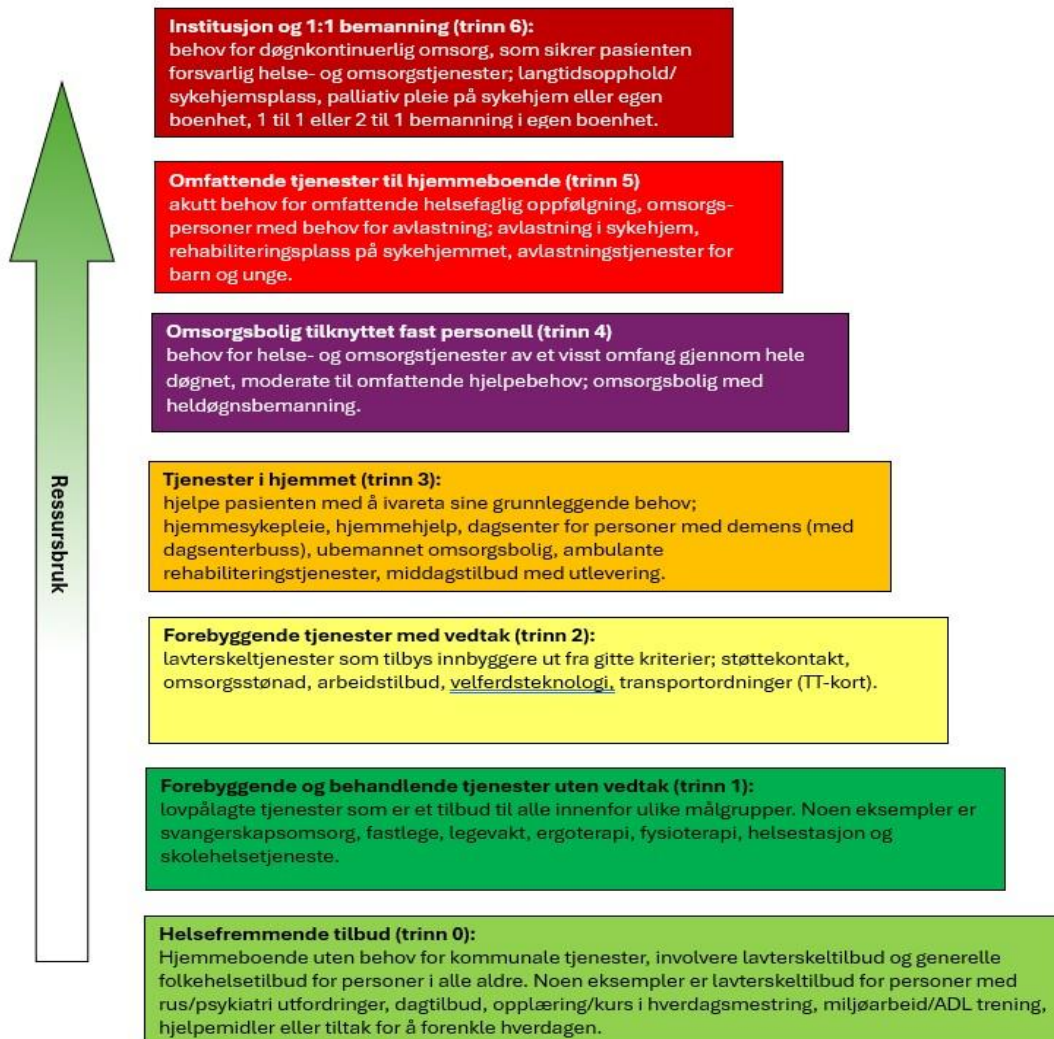
- Eastadeaddji ruovttugalledeapmi
- Muitojoavku
- Oapmahašbargu
- Árgabeaihálddašeapmi

Plána válddaha viidasit fágaidrasttildeaddji árraveahki ja bálvalusaid oktavuoda sirddedettiin fokusa divššus eastadeapmái ođđa vuoruhantráhpá vuodul.

6.2 Vuoruhantráhppá

Karášjoga gieldda galgá dearvvasvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána ovdos guvlui čájehit geainnu vuoruhanguovlluide mat leat guoddevaččat vai sihkkarastá álbmogii vejolašvuodaid áimmahuššat iežaset dearvvasvuoda ja oazžut áigái veahkkedoaimbajuid mat doibmet rivttes vuoruhanbánnis tráhpás.

INNSATSTRAPPEN

(Doaibmabijut 0. bánis eai leat dievaslaččat.)

6.3 Álbmotdearvvašvuohta

Álbmotdearvvašvuođabargu lea suorgerasttildeaddji ja galgá leat vuođđun buot gielddalaš plánemii ja bálvalusdoibmii, mii addá buori servodatovdáneami. Doaibmajut mat ovddidit álbmotdearvvašvuođa, leat vuoruhantráhpá 0. bánis ja galget eastadit dearvvašvuođaváttuid ja addit buoret eallinkvalitehta.

Karášjoga gieldda ráhkada álbmotdearvvašvuodabajilgova, mii lea oassin dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána máhttovuodus. Karášjoga gieldda álbmotdearvvašvuodabajilgovva lea 2020–2023 várás, muhto odđa álbmotdearvvašvuodabajilgovva lea ođasmahttimis.

6.4 Habiliteren ja rehabiliteren

Gielddastivrra meroštallan Cuonomanu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodul

Rehabiliteren lea viggamuš oažžut ruovttoluotta gálggaid ja doaibmamiid, mat sus leamaš ovdal. Rehabiliterema vuoruheapmi mearkkaša fállat bálvalusaid vuoruhantráhpá vuolimus bániin. Rehabiliteren maiddái eastada stuorát veahkkedárbbu oanehat ja guhkit áigái.

Habiliteren mearkkaša oažžut veahki ovdánahttit gálggaid ja návccaid, mat olbmui eai leat leamaš ovdal, ja ovddidit ođđa gálggaid.

Habiliteren- ja rehabiliterenmannolagas sáhttet leat ovttaskasbálvalusat/-doaibmabijut, omd. dearvvašvuodabálvalusat ruovttus ja/dahje praktihkalaš veahkki/oahpaheapmi.

6.5 Ásodagat ja orrunvuogit

Heivvolaš ásodat buori orrunbirrasis lea dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta dehálaš geađejuolgi. Gávdnosat álbmotiskkadeamis badjel 60-jahkásaš olbmuid gaskkas Kárášjoga gielddas čájehit ahte eatnašat eaiggáduššet iežaset dálu. Dasa lassin boahdá ovdan ahte 28 % sis geat vástidedje iskkadeamis, orrot okto.

Mii fertet bearráigeahččat ahte álbmot gávdná ja oažžu buriid dieđuid ortnegiid birra heivehit dálu vai sáhttet orrut ruovttus nu guhká go vejolaš. Gielddas galget maiddái olámuttus leat buorit dieđut ortnegiid birra mat sáhttet addit mánnábearrašiidda bissovaš ja oadjebas dálu.

Go ráhkadat areálaplánaid/ásodatplánaid, de bargu vuolggasadji lea boarrásiidođastus «Bo trygt hjemme».

7 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSBÁLVALUSA STRATEGIJA

Dán oasis plánas mii válddahat dearvvašvuoda ja fuolahusa gielddaoasseplána ja strategiiid mo mii áigut ollašuhttit mihttomeriid. Plána váldomihttomearit leat vižžon gielddaplána servodatoasi viđa váldomihttomeari strategiiain mat máinnašit dearvvašvuoda ja fuolahusa.

7.1 Mii leat servodat gos lea buorre šaddat bajás

Min boarrásiin galgá leat árvvolaš boarisvuolta, ja mii ovddidat bálvalusfálaldaga Kárášjoga ássiide. Bálvalusat galget leat vuodđuduvvon sámi kultuvrra ja davvisámegiela ala. Kárášjogas galgá leat buorre eallit, ja álbmotdearvvašvuodabarggu bokte mii áigut hábmet buriid eallindiliid, dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta buotahkásaččaide.

Mis galgá leat ollislaš buktu álbmogii – nuoramusas boarrásepmosii, sihke doaibmanávccalaččaide ja olbmuid iešguđet doaibmavariašuvnnaiguin. Mii áigut vuoruhit eastadeaddji barggu ja doaibmabijuid vai geahpeda dávddaid, vahágiid, sosiála hástalusaid, jámolašvuoda ja riskafáktoriid. Eastadeaddji bargu addá servodatekonomalaš seastimiid guhkit áigái.

Min strategiiain mat galget ollašuhttit váldomihttomeriid, galget vuoruhantráhpás leat vuolggasadji 0.–3. bánít.

Váldomihttomearri: ná mii háliidat galgá leat	Strategiija: ná mii dahkat dan
Mii galgat deattuhit árraveahki ja fágaidrasttildeaddji ovtasbarggu	Mis galget leat buorit bálvalusat mánáide ja nuoraide, sihke doaibmanávccalaččaide ja sidjiide, geain leat iešguđet doaibmavariašuvnnat: Eastadeamis, álbmotdearvvašvuodas, áhpehisvuodafuolahusas,

	dearvvašvuodastašuvnnas ja skuvladearvvašvuodabálvalusas
	Mii galgat ovdánahttit fáldadaga vuorrasat álbmogii, nugo • Eastadeaddji ruovttugalledeapmi • Mitojoavku • Oapmahaščuovvleapmi • Árgabeaihálddašeapmi
Mii galgat bearráigeahččat ja viidásit ovdánahttit deaivvadansajiid nuoraide	Mii galgat láhčit dili gieldda ja eaktodáhtolaš servviid ovtasbargui
	Mii galgat ain láhčit dili nu ahte eaktodáhtolaš searvvit besset geavahit gielddalaš visttiid ja lanjaid
	Mii galgat láhčit dili ahte sáhtta lágidiid buolvaidgaskasaš deaivvadeamiid, earret eará sirdin dihtii máhtu árbevirolaš duddjoma, málesteami jna. birra

7.2 Mii leat dearvvašvuodaovddideaddji, fáttmasteaddji ja oadjebas servodat

Márggat dutkosat čájehit ahte sis geain leat eaktodáhtolaš doaimmat, lea buoret dearvvašvuota go earáin. Láhčit dili mo eaktodáhtolaččat sáhttet veahkehit servodagas lea govtolaš eaktodáhtolaččaide ja sidjiide geat dárbbasit fáldadagaid mat eaktodáhtolaččat doaimmahit.

Álbmotdearvvašvuodalahka lea čielggas das ahte veahkki mii fállujuvvo biras- ja servodatáššiide, addá buori dearvvašvuoda ja sáhtta eastadit dávdad ja váttuid. Ovdamearkkat oadjebas ja dearvvašvuodaovddideaddji birrasidda leat ee. beasatlašvuota, searvan, universála hábmen, fievrreideami infrastruktuvra, aktivitehtat, buorit ásodagat ja oadjebas birrasat.

Go doaibmabijut leat oppalaččat hábmejuvvo ja fáttmastit viidat, de huksejuvvo servodat masa buohkat sáhttet searvat, beroškeahhtá agis dahje doaibmadásis. Dát buktá maiddá buriid lassiváikkusaid gieldda ceavzilvuhtii ja geasuheapmái ássan- ja bargosadjin.

Min strategijain mat galget ollašuttit váldomihttomeriid, galget vuoruhanráhpás leat vuolggasadjii 0.–3. bánít.

Váldomihttomearri: ná mii hálidat galgá leat	Strategiija: ná mii dahkat dan
Mii eastadat psyhkalaš dearvvašvuodaváttuid, gárrenmirkogeavaheami, geafivuoda, sosiála erohusaid ja olggobeallai šaddan	Min psyhkalaš dearvvašvuoda ja gárrendilledivššu fáldadagat galget vuodđuduvvot máhtto- ja vásáhusvuodot praksisa ala
	Min bargu galgá leat eastadeaddji ja fágaidrasttildeaddji vai ovddidat buori fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuoda min ássiin

	Mis galget leat bargit láhkageatnegahtton virggiin
	Mii ráhkadat iešsorbmenestadeapmái strategii ja plána
	Mii vuoruhat álbmotdearvvasvuoda ja lámčit birrasii, mii árvvosmahtta aktiiva árgabeaieallimii
Mii galgat aktiivvalaččat bargat eastadit illasteami ja veahkaválddi lagaš oktavuodain	Mii galgat bargat eastadeaddji lámkai geahpedan dihtii veahkaválddi ja illasteami báikegottis
	Min fálddagain galgá leat alla fágalaš gealbu ja gealbu sámii gielas ja kultuvrras
	Mii galgat ovdánahttit buriid fágalaš fálddagaid mánáide, nuoraide, bearrašiidda, ollesolbmuid ja vuorasiidda
Mii galgat vuoruhit álbmotdearvvasvuoda ja lámčit dili mii movttiidahtta lihkadit juohke beaivve	Mii galgat ain ovddidit aktivitehtaid erenoamážit mánáide ja nuoraide álbmotdearvvasvuodáperspektiivvas
	Mii galgat kártet maid aktivitehtaid mánát ja nuorat sávvet
	Mis galgá leat ođasmahtton dávvirguovddáš
	Mii galgat vuoruhit nannet boarrásiid álbmotdearvvasvuoda iešguđet eastadeaddji doaibmabijuid bokte

7.3 Mis galget leat buorit dearvvasvuodabálvalusat mat leat heivehuvvon buohkaide iešguđet agiin ja fuolahusdárbbuiguin

Dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusaid dárbu lassána sakka boahttevaš jagiin. Ruhta ja bargiid lohku ii vurdojuvvo lassánit gorálaččat lassáneaddji bálvalusdárbbuin. Dasa lassin čavgejuvvojit gáibádusat fállat buoret kvalitehta ja spesialiserejuvvon bálvalusaid.

Gielddalaš dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusat fertjit ovddos guvlui leat guoddevaččat, fágalaččat dohkálaččat, álki oažžut daid ja ekonomalaččat beaktilat. Seammás bálvalusat fertjit leat geabbilat vai sáhttet nuppástuhttit ođđa hástalusaid ja dárborievdamiid mielde.

Ahte lea doaibmavádjitvuohta ii dárbbas mearkkašit, ahte livčče divššohas dahje geavaheaddji. Dasa lassin doaibmavádjitvuohta ii dárbbas mearkkašit easttalašvuoda bargonávccaide. Go sihke fysalaš ja digitála biras hábmejuvvo eanet oppalaččat, de dat addá eambbogiidda vejolašvuoda hálldašit bargo- ja árgabeaidoaimmaid iešheanaláččat.

Bálvalusat galget ovddidit ássiid dearvvasvuoda- ja hálldašangálggaid dainna ulbmiliin ahte eambbosat galget birget nu guhká go vejolaš ieža almmá dearvvasvuoda- ja fuolahusbálvalusa veahki haga.

Min strategijain mat galget ollašuhttit váldomihttomeriid, galget vuoruhantráhpás leat vuolggasadji 2.–4. bánít.

Váldomihttomearri: ná mii háliidat galgá leat	Strategiija: ná mii dahkat dan
Mii galgat jorahit divššu ja fuolahusa bálvalusfálaldaga ruovttuvuđot bálvalussan	Mis galget leat eastadeaddji fálaldagat mat addet buori árgabeaihálddašeami
	Mii galgat vuoruhit oadjebasvuoda- ja hálddašanhábmejeaddji teknologijja nannen dihtii bálvalusaid kvalitehta ja dasa lassin nannet oadjebasvuoda ja autonomiija olbmui geat orrot ruovttus
	Mii galgat deattuhit árgabeairehabiliterema nannen dihtii pasieantaid doaibmanávccaid vai sáhttet oadjebasat ruovttus orrot nu guhká go vejolaš
	Mii galgat álelassii rahčat dan ala ahte ovdánahttit ja fállat guoddevaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid main lea buorre kvalitehta, ja mat áimmahuššet davvisámi giela ja kultuvrra
	Mii galgat buori láhkai organiseret demeansafuolahusa ja bálvalusaid oktavuoda
Mii galgat sihkkarastit ollislaš pasieantamannolaga fágaidrasttildeaddji koordinerema ja ovtasdoaibmama bokte.	Mis galgá leat fokus bálvalusaide mat galget sihkkarastit ahte ovttaskas olbmo koordineren- ja ovtasdoaibmandárbbut bálvalusdásiid ja fágaprofešuvnnaid rastá fuolahuvvojit
	Mis galget leat čielga vuoruheamit, mat oidnojit bálvalusaid juohkimiid ja vuoruhantráhpa aktiivlaš geavahusa bokte.
Mii galgat sihkkarastit ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid bargiin lea sámi giella- ja kulturmáhttu	Mis galget leat gelbbolaš bargit geain lea golmmageardásašgealbu fágas ja davvisámi giella- ja kulturgealbu
	Mii galgat fuolahit ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid bargit oahpahuvojit davvisámegiella ja sámi kulturgealbba
Mii galgat addit olbmuid geat dárbbášit veahki, ja sin oapmahaččaide einnostahttivuoda ja oadjebasvuoda go gulahallet bálvalusain	Mii galgat nannet geavaheaddjimielaiváikkuheami go ráhkadat dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid
	Mii galgat fuolahit buori čuovvoleami, diehtujuohkima ja buori ovtasbarggu oapmahaččaiguin

	Mii galgat nannet ovttaskas olbmo dearvvašvuodagealbbu ja kronalaš gillámušaid hálddašeami go ráhkadat oahpahallan- ja hálddašanfálaldaga pasieanttaide, geavaheddjiide ja oapmahaččaide
--	--

7.4 Mii leat ahkeheivehuvvon servodat

Ahkeheivehuvvon báikegoddii mearkkaša ahte servodat nagoda dustet hástalusaid ja vejolašvuodaid go álbmot dadistaga boarásnuvvá. Ahkeheivehuvvon servodaga ovdánahttimis galgá fátmmastit eanet surggiid bargui, ja dasa lassin oažžut boarrásiid váikkuhit prosessii. Go fátmmastasta eanet surggiid ja boarrásiid mielváikkuheami, de mii oažžut buoret bajilgova hástalusain ja vejolašvuodain go galgat ovdánahttit eanet ahkeheivehuvvon báikegotti.

Ahkeheivehuvvon servodaga ulbmil lea ahte boarrásat galget sáhttit leat aktiivvalaččat, leat mielde servodagas, garvit oktovuoda ja isolašuvnna. Mii háliidat orrut ruovttus nu guhká go vejolaš, leat lagašbirrasis, searvat aktivitehtaide ja beassat daidda.

Min strategiiain mat galget ollašuhhtit váldomihttomeriid, galget vuoruhantráhpás leat vuolggasadji 0.–4. bánít.

Váldomihttomearri: ná mii háliidat galgá leat	Strategiija: ná mii dahkat dan
Mii galgat ovttasbargat buolvvaid gaskka ovddidan dihtii árbemáhtu ja geavahit boarrásiid resursan	Mii galgat ovttasbargat mánáidgárdiiguin ja skuvllaiguin oažžut áigái buolvvaidgaskasaš deaivvadeamiid dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas
	Gielda galgá láchit dili eaktodáhtolaččaide geat háliidit veahkehit doaimmain boarrásiid, olbmuid iešguđet doaibmavariašuvnnaiguin ja earáid várás geat ožžot bálvalusaid gielddas
Mii galgat láchit dili nu ahte eatnašat sáhttet oadjebasat ruovttus orrut nu guhká go vejolaš	Mis galget leat álkit olámuttolaš ja heivehuvvon dieđut mo ieš sáhtta heivehit ásodaga vai sáhtta ruovttus orrut nu guhká go vejolaš
	Mis galget leat álkit olámuttolaš dieđut viessobánkku loatna- ja doarjjafálaldagaid birra heivehit iežas dálu vai sáhtta orrut ruovttus
	Mii galgat vuoruhit eastadeaddji ja (re)habiliterendoaibmabijuid ruovttuin gos lea veahkkedárbu lokten dihtii sin eallinkvalitehta go láchit dili iežas ruovttus

	sáhhtit eallit iešheanalaš eallima mas lea oaivil
	Mii galgat fállat teknologalaš veahkkeneavvuid mat duddjojit hálddašeami ja iešheanalašvuoda olbmuid geat orrot ruovttus
Mii galgat ovttasbargat lámhčit dili aktivitehtaide boarrásiidda, main erenoamážit guovdilastit demeansaolbmuid	Mii galgat lámhčit dili aktivitehtafálaldagaide ássiid várás earret eará eastadan dihtii gahččanlápmahuvvamiid, demeanssa ja psyhkalaš váttuid.

7.5 Mis leat orrunsajit buot min ássiide

Karášjogas galgá leat buorre orrut ja eallit. Álbmotdearvvašvuodabarggu bokte mii galgat hábmet buori dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta buotahkásaččaide. Mii galgat lámhčit dili orrunfálaldahkii mii lei heivehuvvon ássiid iešguđet eallindiliide.

Du ásodagas galgá leat buorre eallit. Ásodat- ja ásodatheivehandárbbut rivdet eallindili ja agi mielde. Olmmoš ferte ieš plánet ásodaga eallinagistandárdda, ovdamearkka dihtii ráhkadit geavahanlanjaid ovttá geardái, váldit eret šielmmáid, monteret dorjjohagaid ja háhkat elektrovnnalaš veahkkeneavvuid.

Hukset ásodagaid mat leat heivehuvvon ássiid eallindillái, ja mat leat heivehuvvon aktivitehtii ja oktiigullelašvuhtii earáiguin, sáhhtá leat buorre dearvvašvuodaovddideaddji doaibmabidju eastadit dearvvašvuodaváttuid ja oktovuoda.

Min strategijain mat galget ollašuhhtit váldomihttomeriid, galget vuoruhantráhpás leat vuolggasadji 0.–3. bánít.

Váldomihttomearri: ná mii háliidat galgá leat	Strategiija: ná mii dahkat dan
Mii galgat sihkkarastit variašuvnna orrunsadjefálaldagas ja fállat iešguđetlágan orrunsajiid ja orrunvugiid mat heivejit iešguđet eallinmuttereide ja -diliide	Gielda galgá fállat iešguđetlágan orrunvugiid ja orrunsajiid mat galget dustet iešguđet dárbbuid álbmogis
	Mis galgá leat ásodatsosiála doaibmaplána, mii galgá leat dehálaš reaidu ovdánahttit ahkeheivehuvvon servodaga
	Mis galget leat fuollavisttit ja heivehuvvon ásodagat bargoveagain ja bargoveaga haga

8 DEARVVAŠVUODA- JA FUOLAHUSBÁLVALUSA LÁIDESTUSAT

Dán kapihttalis mii áigut čájeht maid riikkaidgaskasaš, nátionála ja báikkálaš láidestusaid ja gáibádusaid gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi galgá čuovvut go ásaha, ovdánahtta ja fállá dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid.

8.1 ON guoddevašvuodamihtut

Gielddastivrra meroštallan Cuonjomanu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodul

ON guoddevašvuodamihtut main leat 17 váldomihtu guoddevaš ovdáneami várás 2030 rádjai, mearriduvvojedje 2015:s. 17 váldomihtus leat 169 oassemihtu mat galget doaibmat oktasáš globála strategiihan riikkaid, ealáhusaid ja siviilaservodagaid várás.

Min báikkálaš hástalusaidda ja vejolašvuodaid vuodul leat mii gielddaplána servodatoasis válljen váldit ovdan 10 guoddevašvuodamihtu mat galget láidestit ovdáneami Kárášjoga gielddas:

Plánajoavkku ovdabargguid oassin lea čadahuvvon mávssolašvuodaárvoštallan servodatplána 10 ceavzilvuodaubmiliin. Dat mearkkaša ahte joavku lea árvoštallan main daid 10 ulbmiliin lea stuoramus mearkkašupmi olahit ceavzilvuoda dearvvasvuoda- ja fuolahussuorggis. Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas leat erenoamážit golbma váldomihtu mat láidestit min bálvalusaid.

3. váldomihttu: Buorre dearvvašvuoda- ja eallinkvalitehta, mas lea sáhka eastadeaddji ja dearvvašvuodaovddideaddji barggus, buriid dearvvašvuodavuogádagaid ovdánahttimis ja gelbbolaš dearvvašvuodabargit.

11. váldomihttu: Guoddevaš gávpogiin ja báikegottiin lea sáhka sihkkarastit buohkaide dohkálaš ja oadjebas ásodagaid ja vuodđobálvalusaid.

17. váldomihttu: Ovttasbargu olahit mihtuid ovdandoallá ođđa ja nana bargoguoibmevuodaid ja ahte eiseválddit, ealáhusat ja siviilaservodat fertejit ovttasbargat olahit guoddevaš ovdáneami.

8.2 LÁGAT JA NJUOLGGADUSAT

Dearvvašvuoda- ja fuolahussuorgi galgá čuovvut riikkaidgaskasaš ja nationála konvenšuvnnaid, lágaid ja lálkaásahusaid, ovdamearkka dihtii:

Gielddastivrra meroštallan Cuonjománu 10. beaivi 2025 plána- ja huksenlága § 11-15 vuodul

- ILO konvenšuvnna nr. 169 eamiálbmogiid ja čeardaálbmogiid birra iešheanalaš stáhtain
- ON olmmošvuoigatvuođajulggastusa
- ON konvenšuvnna vuoigatvuođaid birra olbmuid geain lea hedjonan doaibmannávccat (CRPD)
- Lága Sámedikki ja sámii riektedilálašvuođaid birra (sámelága)
- Gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid j.e. lága (dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvaluslága)
- Pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuođaid lága
- Dearvvašvuođabargiidlága
- Dásseárvo- ja vealahangielliduslága Kap 3, oppalaš hábmen ja dili láhččin oktagaslaččat

8.3 NATIONÁLA LÁIDESTUSAT

- NÁČ 2016: 18 *Váibmogiella. Sámegielaiide evttohusain láhkamearrádušat, doaibmabijut ja ásašusat.*
- NOU 2023: 4 *Tid for handling. Personellet i bærekraftig helse- og omsorgstjeneste*
- Dieđ. St. 15 (2017–2018) *Leve hele livet. En kvalitetsreform for eldre.*
- Dieđ. St. 8 (2022–2023) *Menneskerettar for personar med utviklingshemming – Det handlar om å bli høyrte og sett*
- Dieđ. St 15 (2022–2023) *Folkehelsemeldinga. Nasjonal strategi for utjamning av sosiale helseforskjellar*
- Dieđ. St. 23 (2023–2023) *Opptappingsplan for psykisk helse*
- Dieđ. St. 24 (2022–2023) *Felleskap og meistring – Bu trygt heime.*
- Dieđ. St. 9 (2023–2024) *Nasjonal helse- og samhandlingsplan 2024–2027 – Vår felles helsetjeneste*
- Dieđ. St. 12 (2023–2024) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv — Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen*
- Sametingets Eldrestrategi. *Mearriduvvon 06.12.2023, Ášši 056/23*
- Pårørendestrategi 2021–2025. *Vi de pårørende*

8.4 BÁIKKÁLAŠ LÁIDESTUSAT

- Gielddaplána servodatoasis 2022–2034 leat váldomihtut ja strategiiat mat láidestit dearvvašvuođa- ja fuolahusplána.
- Plánaprográmma – dearvvašvuođa ja fuolahusa gielddaoasseplána 2022–2023
- Ambia AS Rapport (čakčamánu 22.b. 2021): «*Ressursgjennomgang helse og omsorg inklusiv behovsanalyse av boformer og bygningsmasse i pleie og omsorg.*
- WSP Nord 2024, *Helsefaglig vurdering av alternativt driftskonsept for heldøgns omsorg i nye Karasjok helsesenter*